

Utvecklingsprogram för bibliotek 2006–2010

**Biblioteket som ett mångsidigt servicecenter
på landsbygden och i tätorterna**

Undervisningsministeriets publikationer 2007:5

Utvecklingsprogram för bibliotek 2006–2010

**Biblioteket som ett mångsidigt servicecenter
på landsbygden och i tätorterna**

Undervisningsministeriets publikationer 2007:5

Undervisningsministeriet • Mediekulturenheten

Kultur-, idrotts- och ungdomspolitiska avdelningen 2006

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Undervisningsministeriet
Kultur-, idrotts- och
ungdomspolitiska avdelningen
PB 29, 00023 Statsrådet

<http://www.minedu.fi>

Layout: Osmo Leppälä / St. MIR
Bilder © Undervisningsministeriet

Lönnberg Painot Oy 2007

ISBN: 978-952-485-295-1 (häft.)

ISBN: 978-952-485-296-8 (pdf)

ISSN 1458-8110

Undervisningsministeriets publikationer 2007:5

Innehåll

Till läsaren	6
Sammandrag	8
Förändringar i samhället	10
Bibliotekets inflytande	15
Biblioteken som föregångare för förändring	17
Expertis och mångkunnighet	17
Biblioteksärenden	18
Biblioteket som mångsidigt servicecenter	20
Biblioteket som lärandemiljö	22
Nätverk av bibliotekstjänster på landsbygden	24
Utmaningar	27
Kvalificerat bibliotekskunnande	27
Biblioteket som främjare av informationssamhällsfärdigheter	28
Biblioteket som lokal	29
Samarbete mellan bibliotek och skola	31
Regionalitet	31
Biblioteken i kommun- och servicestrukturreformen	33
Åtgärder för att trygga befolkningens bildningsnivå och informationssamhällsfärdigheter	35
Bilagor	38
Nordiska biblioteksnätverk och förvaltningsstrukturer i förändring	38
Kärnpunkter i Biblioteksstrategi 2010	39
De centrala punkterna i det bibliotekspolitiska programmet 2001-2004	40
Statistik	42

Till läsaren

Utvecklingsprogrammet för bibliotek 2006-2010 är en fortsättning på "Biblioteksstrategi 2010. Undervisningsministeriets policy för tillgång till kunskap och kultur", där de riksomfattande riktlinjerna har slagits fast. Utvecklingsprogrammet är också ett svar på åtgärdsförslaget i det landsbygdspolitiska programmet för 2006-2010 enligt vilket biblioteken på landsbygden genom ett utvecklingsprogram ska utvecklas till kultur-, kunskaps- och aktivitetscenter.

Syftet med denna publikation är att klargöra bibliotekens framtida roll och betydelse samt på ett intimare sätt integrera biblioteket som central lokal aktör och del i en livskraftig landsbygd. Biblioteken kan bygga upp landsbygdens framtid med tjänster som ingen annan institution producerar. Aktuella och mångsidiga bibliotekstjänster spelar en avgörande roll för att hålla landsbygden livskraftig och attraktiv, och förebygga att befolkningen marginaliseras och polariseras.

Utvecklingsprogrammet för bibliotek lyfter fram alternativa handlingsmodeller för i synnerhet landsbygdens och tätorternas bibliotekstjänster, oberoende av vilka förändringar som sker i samhället.

Målet är att säkerställa att landsbygden och randområdena kring olika centrum har samma tillgång

till bildning, kunskap och kultur som städer. Bakgrunden till programmet är förändrade behov hos befolkningen och användarna, mångsidigare livsstilar och livsvägar samt fördjupat regionalt samarbete.

Hösten 2005 genomförde undervisningsministeriet en enkät bland biblioteken i alla kommuner angående framtidsutsikterna för bibliotekstjänsterna på landsbygden och landskapsbibliotekens och de frivilliga regionala biblioteksgrupperingarnas tjänster. Över 200 kommuner svarade på enkäten.

I en separat enkät utredde man dessutom vad å ena sidan biblioteken och å andra sidan högskolorna och läroinrättningarna som ansvarar för utbildningen i branschen anser om behörighetskraven. Under arbetet med texten har både bibliotek och ett omfattande samarbetsnätverk fått komma till tals. Utkastet har behandlats i seminarier i olika delar av landet. På så sätt har tyngdpunkterna och åtgärdsförslagen i programmet fått en så bred förankring som möjligt.

Prognostiseringen av verksamhetsmiljön bygger på publikationen "Omgivningsbeskrivning som bakgrund till ministeriernas prognoser", som Statsrådets nätverk för prognostisering publicerade 19.12.2005, på Statistikcentralens publikationer och på forsk-

ningsrapporten ”Maaseudun tulevaisuuden kasvuklusterit” (Framtida tillväxtkluster på landsbygden).

Tack till alla som har deltagit i arbetet med programmet! Det allmänna avsnittet om befolkningsändringar och andra ändringar på landsbygden bygger på texter av Tarja Mäkinen. Programmet har utnyttjat bibliotekens svar och kommentarer samt Päivi Almgrens examensarbete. Tuula Haavisto och Carita Lindholm har bistått i olika skeden av arbetet.

Programmet och bibliotekens svar finns på adressen:
<http://www.minedu.fi/OPM/Kirjastot/?lang=sv>
-> Riktlinjer och projekt

30.9.2006 Kirsti Kekki

Sammandrag

Bakgrunden till bibliotekens framgång är kvalificerat bibliotekskunnande och en fördomsfri inställning till nya utmaningar. Biblioteken har alltid utgjort en intim del av den samhälleliga utvecklingen i Finland. Servicenivån hos ett modernt bibliotek bidrar till att möjliggöra studier, yrkesutövande, distansarbete och annan kunskapsintensiv verksamhet även på landsbygden. Biblioteken skapar grunden för en bred bildning. Arbets- och näringslivet behöver bildade arbetstagare.

Regionalt samarbete samt webb- och mobiltjänster kompletterar de fysiska bibliotekslokalerna – men ersätter dem inte, lika lite som de ersätter behovet av kvalificerad bibliotekspersonal. Befolkningens högre utbildningsnivå kräver tillräckligt med högskoleutbildad bibliotekspersonal, i synnerhet på landsbygden där det inte finns andra leverantörer av kunskaps-tjänster.

Bibliotekstjänsterna hör till basservicen. Även om biblioteken redan nu fungerar som mångsidiga servicecenter är deras primära uppgift att vara bibliotek, och deras kärnuppgift att tillhandahålla biblioteks-kompetens. Bibliotekens uppgiftsfält har utvidgats och blivit allt mer krävande. Trots de mångsidigare uppgifterna väntar sig användarna och intressent-

grupperna framför allt kärnkompetens av biblioteken. Alla gynnas av att bibliotekspersonalen har en hög kompetensnivå. En uppdaterad kompetensnivå och infrastruktur är en förutsättning för konkurrenskraft på landsbygden.

Bibliotekens inflytande eller effekter kan inte i första hand mätas på basis av antalet boklån eller fysiska besök. En stor del av biblioteksmaterialet finns endast i elektronisk form. Webbtjänsterna har etablerat sig och är nu jämbördiga med bibliotekens traditionella arbetsuppgifter och tjänster. I och med internet används lokalerna på ett mångsidigare sätt. Undersökningar har visat att biblioteken genererar nytta, såväl räknat i tid som i pengar.

Det första villkoret för högklassiga bibliotekstjänster är en utbildad personal. Att skapa webbtjänster och ge instruktioner i hur de ska användas kräver aktuell kompetens. Också att skapa avgiftsbelagda special-tjänster kräver hög kompetens. En välutbildad bibliotekspersonal kan både specialisera sig och utvidga samarbetet med andra aktörer.

Utan tilläggsåtgärder ökar polariseringen av befolkningen, lärandet blir ojämlikt, det går långsammare att tillägna sig nya medborgarfärdigheter och läskun-nigheten försvagas. Extra stöd för bibliotekstjänster är långsiktigt och ger flerfaldigt större utfall. Det är betydligt mer ekonomiskt än att sköta problem som

uppstår till följd av marginalisering, på nytt bygga upp ett täckande skolbiblioteks nätverk eller grunda nya institutioner. Det är också nödvändigt med tanke på bibliotekstjänsternas kvalitet och tillgänglighet.

Biblioteken minskar också regional ojämlikhet i tillgången till information då de är både fysiska lokaler och virtuella nätverk. Området utvidgas därigenom till att vid sidan av det egna fysiska området omfatta hela världen och dess kulturer. Överallt i världen har man upptäckt att användningen och behovet av bibliotekens fysiska lokaler har ökat i och med de virtuella tjänsterna. Biblioteken är sociala centra i sina regioner. I Europa ökar antalet närbibliotek mycket riktigt. De är de viktigaste öppna, icke-kommersiella mötesplatser dit alla kan komma som de är. När problemet är att hitta viktig information i en stor informationsmassa, gör den handledning som biblioteket erbjuder informationen lättare tillgänglig.

Biblioteksprogrammets vision 2010

- Medborgarna ska vara jämlika i fråga om tillgången till information, bildning, kultur och nya medborgarfärdigheter. Med tillgång avses främst tillgången till professionell handledning.

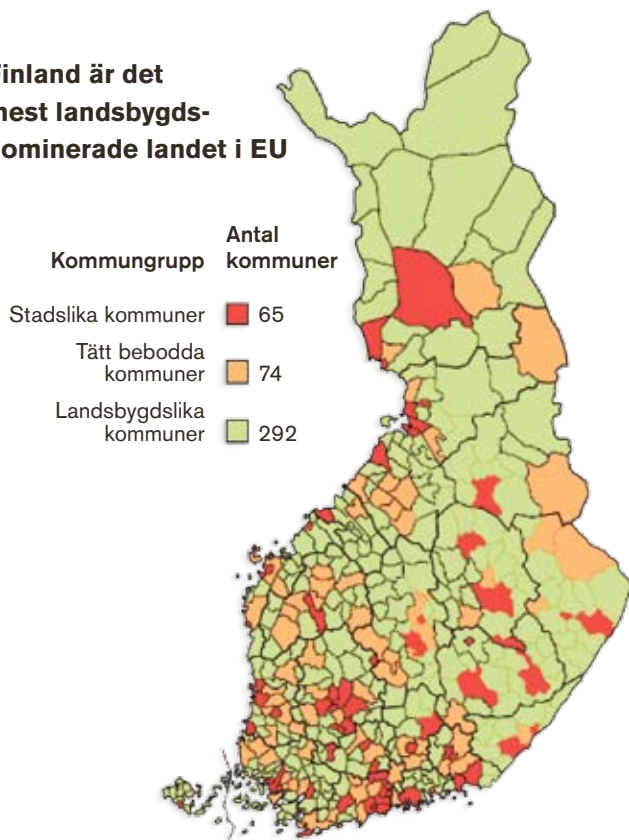
- Bibliotekstjänsterna ska kännetecknas av kvalitet och tillförlitlighet liksom av aktualitet och mångsidigt material. Det ska finnas flerkanaliga tjänster och tjänster som skraddarsys tillsammans med kunden.
- Biblioteken ska sprida välstånd dels som mångsidiga servicecentra, dels som specialiserade närbibliotek samt i form av bokbusstjänster.
- Biblioteket ska vara en central aktör i informationssamhället och i framtidens samhälle med s.k. smart närmiljö ("ubicomp").

De mest centrala åtgärderna

- Bibliotekspersonal med högskoleutbildning bör ökas. Fortbildningen bör vara kontinuerlig.
- Biblioteken bör bli mångsidigare, men å andra sidan allt mer specialiserade.
- Bibliotekens utvidgade uppgifter och ökade kvalitetskrav bör beaktas vid resurseringen.
- Logistikproblem bör utredas både på riksplanet och på ett regionalt plan.
- Förvaltningsövergripande fortbildning bör ökas, t.ex. bibliotekspedagogik och gemensam fortbildning för olika aktörer på landsbygden.
- En helhetsutredning av bibliotekstjänsternas effekter för regionens olika aktörer bör utföras.
- Kommuner som satsar på utvecklingen av kvalitetsbibliotek bör belönas.

Förändringar i samhället

Finland är det mest landsbyggsdominerade landet i EU

Bebyggelsen i Finland är av historiska skäl utspridd. Man har byggt grundläggande infrastruktur i nästan hela landet. Förutsättningar för boende finns därför runtom i landet. I Finland garanterar såväl grundlagen som bibliotekslagen varje medborgare jämlika möjligheter att utveckla sig själv, oberoende av förmögenhet och boningsort.

De senaste åren har befolkningen ökat på landsbygdsområden intill städer (89 kommuner) och å andra sidan i glest bebyggda områden (143). Däremot har befolkningen minskat på den s.k. egentliga landsbygden (142). Städerna är 60 till antalet.

Landsbygden har genomgått betydande förändringar. Lantbrukarbefolkningen har minskat dramatiskt, antalet fritidsboende och deltidsboende har däremot ökat. Stadsborna lever en del av året på landet. Bredbandsnätet täcker största delen av landet, inklusive landsbygden. Användningen av dataförbindelser har följaktligen blivit vardag även på landsbygden.

Befolkningsprognos för olika kommuntyper 2006-2025

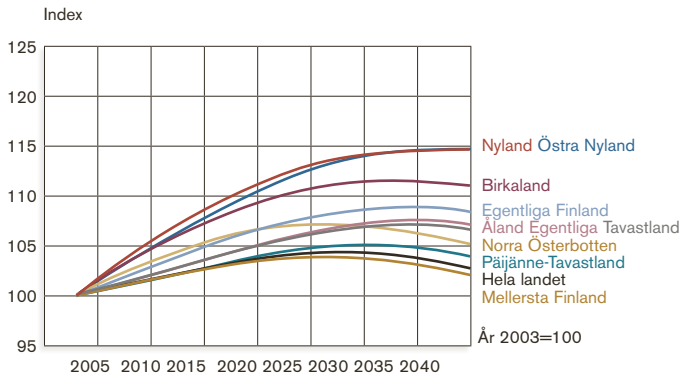
Befolkningsmängd, prognos fram till 2025	2006	2010	2015	2020	2025
Stadslika kommuner	3 296 063	3 359 035	3 425 852	3 476 168	3 509 834
Tätt bebodda kommuner	887 341	891 740	897 221	903 000	906 488
Landsbygdslika kommuner	1 076 702	1 058 881	1 042 458	1 032 398	1 024 224

Ändringar i befolkningsmängd jämfört med 2005	2006	2010	2015	2020	2025
Stadslika kommuner	17 115	80 087	146 904	197 220	230 886
Tätt bebodda kommuner	1 061	5 460	10 941	16 720	20 208
Landsbygdslika kommuner	-5 084	-22 905	-39 328	-49 388	-57 562

Källa: Statistikcentralen

I USA och Europa förekommer också ett motsatt fenomen, s.k. kontraurbanisering: efter en viss "mättnadspunkt" kan flyttningsrörelsen åtminstone delvis ändra riktning. Som motvikt till de allt mer tätbebodda städerna med stigande priser, otrygghet och motsvarande fenomen ökar landsbygdens attraktivitet som lugn och högklassig boendemiljö. Flyttningsrörelsen för också med sig ny medborgaraktivitet till landsbygden. Landsbygden utnyttjas redan som upplevelseresurs, likaså har landsbygden och naturen produktifierats för inhemska och utländska kunder (Siiskonen 2005).

Statistikcentralens statistiska kommunindelning: Landsbygdslika kommuner är kommuner där under 60 % av invånarna bor i tätorter och där den största tätorten har under 15 000 invånare. Tättebebodda kommuner är kommuner där minst 60 % men under 90 % av invånarna bor i tätorter och där den största tätorten har minst 4 000 men under 15 000 invånare. Stadslika kommuner är kommuner där minst 90 % av invånarna bor i tätorter och där den största tätorten har minst 15 000 invånare.

Landskap med positiv befolkningsutveckling enligt prognos för 2004-2040

(Källa: http://www.stat.fi/til/vaenn/index_sv.html)

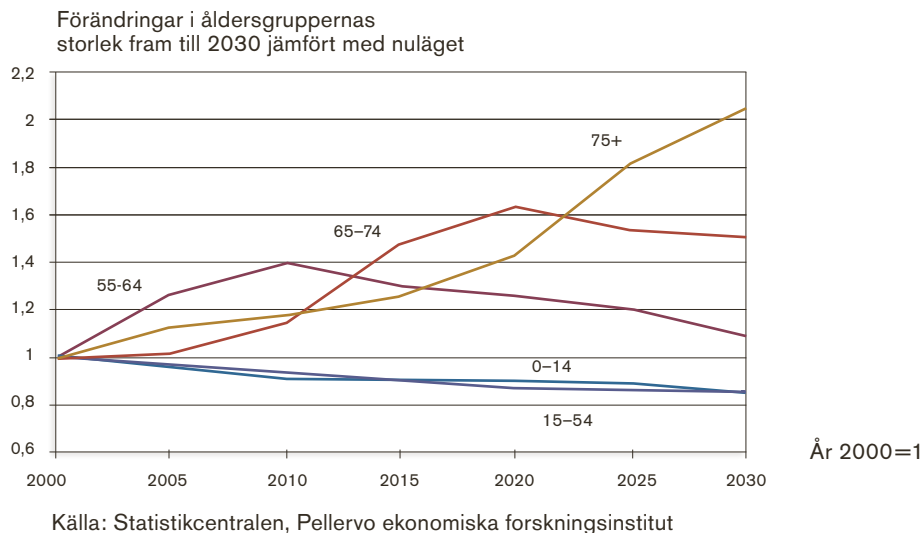
Arbete och studier förändras hela tiden. Miljöer, praxis och redskap förändras, öppenheten och flexibiliteten ökar. Internet får en allt större roll samtidigt som tekniken blir mer lättanvänd, överföringshastigheten ökar och överföringskvaliteten förbättras. Multimedia blir trådlös och mobil, förbindelser av flera slag öppnar nya möjligheter även för interaktivitet. Alternativa och varandra kompletterande lärande- och arbetsmöjligheter utvecklas. Där det finns fungerande dataförbindelser kan man studera och arbeta med allt fler olika uppgifter. Informations- och kommunikationstekniken används i allt större utsträckning för informationssökning och problemlösning.

Behovet av välfärdstjänster utvecklas på olika sätt i olika områden. Livsstilarna blir mer varierande.

Livsvägarna blir mångsidigare: arbets- och studieperioder kan följa på varandra genom hela livet, likaså olika boningsorter och länder. Det går inte att sluta sig till livsstil utgående från en persons ålder. Livsvärderingar och livsval differentieras både individuellt och gruppvis.

I och med att livslängden ytterligare förlängs kan äldre personers livsstil, tidsanvändning och roll i samhället förändras betydligt. Äldres funktionsförmåga har förbättrats de senaste årtiondena och väntas fortsätta bli bättre. Med sin livserfarenhet och sina färdigheter är de också en betydande resurs för samhället. Många äldre har goda möjligheter att vara till hjälp för sin närmiljö och aktivt delta i samhällslivet.

Ett centralt mål i Finlands äldrepolitik är att äldre så länge som möjligt ska kunna leva självständigt i sin invanda livsmiljö. Upp till 16 % av de blivande pensionärerna i Finlands största centralregioner planerar att flytta till landet. Dessutom tänker en femtedel öka sitt fritidsboende på landsbygden betydligt (Nivalainen & Haapanen, 2002). Både äldre som ännu arbetar och de som redan gått i pension söker sig till sina hemtrakter och till släktens rötter. Även för dessa invånare måste kom-

munerna kunna trygga en tillfredsställande service-nivå samt fysiska förbindelser och dataförbindelser.

I synnerhet på landsbygden framhävs bibliotekens roll som bildnings- och kompetenscentra. Med sitt moderna tjänsteutbud motsvarar de kompetensbehoven i ett kreativt samhälle. Biblioteken erbjuder ett opartiskt forum för människor i alla livssituationer och livsskedan. Biblioteken kan erbjuda nya sätt att sköta ärenden och nya kundservice modeller för dem som gått i pension och för andra i olika livssituationer. Biblioteken värnar om den nationella identiteten

och de inhemska språken samt om litteraturen och den kulturella mångfalden.

En alternativ utveckling på landsbygden kan utlösas av en samhällelig trend, eller så den kan byggas upp medvetet. Att utveckla bibliotekstjänsterna kan vara en naturlig del av sådana medvetna planer.

Också oförutsedda händelser kan påverka utvecklingens riktning. Dyrare energi och högre transportkostnader kan till exempel leda till ökad efterfrågan på produkter och tjänster från närområdet.

Bibliotekets inflytande

För att landet som helhet och i synnerhet landsbygden ska utvecklas positivt krävs medvetna åtgärder där resurserna tas i bruk på ett nytt sätt. Ett bibliotek med välutbildad personal, aktuellt material och modern utrustning är en stark faktor och attraktionskraft på en landsbygdsort, och ger unikt stöd till olika aktörer. Bibliotekstjänsterna hör utan tvivel till de mest använda tjänsterna i en kommun. Biblioteken når alla åldersklasser och har unika effekter på sin omgivning.

Förändringar i teknik och kommunikation, i befolkningens åldersstruktur, arbetskraftens mobilitet och boende – alla dessa påverkar i sin tur biblioteken. Om biblioteken kan svara mot befolkningsändringarna och ändrade användarkrav kommer biblioteken att få ökad betydelse, bli mer mångsidiga och få större samhälleligt inflytande. Internet och olika söktjänster ("att googla") har inte minskat bibliotekens betydelse. Utvecklingen är den motsatta. I fråga om att upprätthålla befolkningens bildningsnivå, liksom både traditionell läskunnighet och

informationsläskunnighet, har biblioteket de mest omfattande effekterna och är därmed den viktigaste institutionen. Biblioteken bygger medvetet upp sina samlingar. Biblioteket är en av de få inrättningarna som tillhandahåller ett omfattande utbud av skönlitteratur.

Biblioteksarbetets innehållsmässiga effekter har studerats i synnerhet i Storbritannien och USA. Med effekter eller inflytande avses här den förändring som användningen av bibliotek medför i människors färdigheter, kunskaper, attityder, beteende, livsförhållanden och ställning. Resultatet kan t.ex. vara bättre läskunnighet, bättre förutsättningar att sköta sin hälsa eller att personen ifråga börjar studera.

Som effektmätare för allmänna bibliotek valde man t.ex. i Storbritannien fem områden för utvärdering 2005-2006. Med hjälp av dem utredde man hur biblioteken för sin del bidrar till att genomföra de prioriteringar som central- och lokalförvaltningen tillsammans godkänt; främja lokalsamhällets ekonomiska livskraft, främja hälsosammare levnadsvanor

och minska ojämlikheten i hälsa, förbättra livskvaliteten för barn, unga, riskfamiljer och äldre samt höja skolornas nivå och göra samhällena tryggare och starkare.

Bibliotekens ekonomiska effekter

I bland annat Norge och flera engelskspråkiga länder har man undersökt dessa frågor de senaste 5-10 åren och fått fram ny information om bibliotekens ekonomiska och andra effekter.

Enligt undersökningarna ger t.ex. varje krona som investeras i ett bibliotek 4-6 kronor tillbaka. Summan varierar mellan olika bibliotekstyper och funktioner. Med tanke på allmänna bibliotek i Finland kommer det intressantaste forskningsresultatet från Norge. Svanhild Aabø kom i sin doktorsavhandling till slutsatsen att avkastningen för allmänna bibliotek i Norge är fyrfaldig. Enligt Aabø är många norrmän beredda att betala för biblioteken även om de själva inte använder dem. De ansåg det vara viktigt att tjänsten tack vare skatterna finns för dem som behöver dem.

Enligt en undersökning om de allmänna biblioteken i Florida ger varje dollar som investerats i ett bibliotek 6,54 dollar tillbaka.

Bibliotekens inflytande syns i form av flera arbetsplatser, ökade inkomster och tillväxt i Floridas na-

tionalprodukt. Varje biblioteksinvestering om 6 500 dollar gav upphov till en arbetsplats. Enligt uppskattning var delstatens bruttonationalprodukt tack vare biblioteken fyra miljarder dollar större än den annars skulle ha varit. För medborgarna genererar biblioteken också tidsmässig och ekonomisk nytta. På några år beräknades biblioteken ha sparat in 57,6 miljoner timmar och 2,4 miljarder dollar åt Floridaborna.

Enligt en undersökning som utfördes av tre universitet tillsammans och som publicerades i North Carolina 2005 genererar en skattedollar som investerats i ett bibliotek ca 4,5-faldig nytta. Dessutom bedömde undersökningens svaranden bibliotekens betydelse ur flera andra synvinklar. Av svarandena uppgav 92 % att biblioteken ökar den allmänna livskvaliteten och 73 % att de främjar personlig tillväxt. Enligt 47 % ökar värdet på en fastighet om det finns ett bibliotek i närheten.

I Kanada har man undersökt hur bibliotekens läge avspeglar sig i den omgivande ekonomiska aktiviteten. Av biblioteksbesökarna går 75 % också i närliggande affärer som på det här sättet får upp till 500-600 dollar extra inkomster per biblioteksbesökare och år. Liknande erfarenheter har man i Storbritannien: när biblioteket i ett köpcentrum tillfälligt stängdes sjönk omsättningen i köpcentret märkbart.

Biblioteken som föregångare för förändring

Expertis och mångkunnighet

Kunnig personal är en förutsättning för en kvalitativ utveckling av biblioteks- och informationstjänsterna. Efterfrågan på bibliotekskunnande har ökat. Bibliotekens kärnkompetens består av informationshantering samt sökning, val, utnyttjande och utvärdering av material och information. Numera söker allmänheten svar på s.k. lätta frågor på internet. Utöver det behövs informationssökning som anknyter till problemlösning samt hjälp av informationsexperten.

Bibliotekspersonalen hjälper användaren att hitta det material eller den information som bäst motsvarar det aktuella behovet. Med användare avses här en person som söker material eller information i biblioteket, antingen fysiskt på plats eller via webben, ensam eller i grupp.

En kombination av kundintervju och professionella kunskaper om informationskällorna ger den bästa möjliga informationen. Välorganiserade och aktuella samlingar och bibliotekstjänster är regionalt anpassade och beaktar också de användare som inte själva kan besöka biblioteket.

Bibliotekens uppgiftsområde har utvidgats. Den ständiga uppdateringen av nytt material och av förvaltningen av samlingarna, av kunskaper i att använda ny teknik och nya webbtjänster innebär utmaningar för såväl bibliotekspersonalen som användarna. Särskilt personalen i bibliotek på landsbygden och i tätorter, och i små bibliotek över huvud taget, måste vara verkliga tusenkonstnärer inom information och kultur. Bibliotekspersonalens arbetsuppgif-

ter får allt fler drag av det arbete som lärare, redaktörer och informatörer utför.

Inom kommunerna behövs bibliotekens kärnkompetens särskilt inom undervisning, arkivering och museiverksamhet, men också inom informationsförsörjning, näringsverksamhet, planläggning, miljövård och beslutsberedning i den övriga kommunalförvaltningen. Biblioteken tillhandahåller också information om Europeiska Unionen, dess medlemsländer och beslut.

Biblioteksärenden

Besökaren kommer till biblioteket för att studera, distansstudera, söka information eller sköta ärenden elektroniskt. Biblioteket är en mötesplats för alla kommuninvånare, ett gemensamt vardagsrum där man kan läsa dagens tidningar och träffa bekanta. Högre utbildningsnivå, ändrad undervisning och ökad användning av internet innebär högre kvalitetskrav på bibliotekens kärnkompetens. De allmänna biblioteken erbjuder en flexibel lärandemiljö.

I Finland har de allmänna biblioteken reagerat på ändringarna i samhället bl.a. genom att utveckla och öka webb- och mobiltjänsterna. Det gör det möjligt att använda bibliotekstjänster hemma, på arbetsplatsen, i fritidsbostaden – biblioteket kommer med andra ord

till kunden. Detta gynnar särskilt studerande och invånare på landsbygden och i glest bebodda områden.

Nästan alla bibliotek har system för webbtjänster, vartannat har mobiltjänster. År 2005 statistikfördes över 47 miljoner webbesök¹ i allmänna bibliotek. Webbtjänsterna kräver ständigt professionellt underhåll.

Det går att förnya lån via internet i 86 % av biblioteken och göra reserveringar i 89 %. Förbättrad kundservice är den vanligaste motiveringen till att biblioteken tar i bruk webb- och mobiltjänster (90 %). Nästan 40 % av biblioteken uppger att cirkulationen av material har blivit snabbare efter att webb- och mobiltjänsterna tagits i bruk.

1 Med ett webbesök avses här ett virtuellt besök på bibliotekets webbplats. Under ett besök kan kunden utnyttja flera funktioner, som vid ett fysiskt besök.

Biblioteket som mångsidigt servicecenter

Landsbygdens utvecklingsnäringar, mångsidigare lantbruk och turism behöver bildning och informationsförsörjning på samma sätt som andra näringar. Distansarbete och studier som är oberoende av tid och plats är framtiden även för landsbygden. På landsbygden är biblioteket den institution som upprätthåller barns och ungas traditionella läskunnighet och informationsläskunnighet, liksom äldres färdigheter för informationssamhället. Biblioteken erbjuder också en plats för kulturevenemang.

I synnerhet på landsbygden samarbetar biblioteken redan nu med såväl undervisnings- och kulturväsendet som fritids- och ungdomsväsendet. I över 100 kommuner sköter biblioteket också kommunala kulturuppgifter. Bibliotekets samarbetspartners är t.ex. lokala teatrar, ungdomsföreningar, museer, körer, litteratur- och poesicirklar, konstnärer, hembygds- och byaföreningar samt enskilda kommuninvånare.

I projekt som främjar kulturturism på landsbygden är biblioteken viktiga aktörer. Redan bibliotekens lokaler erbjuder många slags möjligheter. Där arrangeras evenemang, temadagar, utställningar och besök.

Biblioteken erbjuder samlings- och servicelokaler i egenskap av gemenskapsbyggare. Kommunernas

tjänster för intern service används mest i biblioteken. E-demokratiprojekt och responskanaler angående de kommunala beslutsfattarnas verksamhet, liksom möjligheten att följa med den kommunala beslutsprocessen ingår i det som kallas elektronisk ärendehantering eller elektronisk kommunikation. Biblioteken samarbetar med bl.a. organisationer, banker och pr- och turistföretag.

Samarbetet omfattar också socialväsendet. Biblioteken betjänar alla kommuninvånare, från dagisbarn till dem som bor på åldringshem. Skraddarsydda och uppsökande bibliotekstjänster är vanligen avsedda för kunder som inte själva kan besöka biblioteken.

Bibliotek i tätortsområden är ofta närbibliotek, dvs. filialer till ett stort bibliotek. De har tillgång till ett stort biblioteks tjänster. Utmärkande för närbiblioteken, liksom för landsbygdsbiblioteken, är att de specialiserar sig på behoven hos befolkningen i närområdet. Biblioteken i tätortsområdena stöder näringsutövarna och andra som skapar dynamik i området. De är oundgängliga partners för det lokala undervisningsväsendet och bidrar till att skapa gemenskap i sina verksamhetsområden med de metoder som biblioteken har till sitt förfogande. Närbiblioteken kan fördomsfritt bygga upp nya tjänste produkter efter användarnas behov.

Biblioteket som lärandemiljö

Nätverket av skolor och läroinrättningar moderniseras. Man ökar det regionala samarbetet liksom olika typer av läroinrättningar. Genom ett välfungerande samarbete mellan undervisningsväsendet och biblioteken skapar man tjänster för lärande i alla åldrar – tjänster som också är viktiga dragplåster då folk väljer boningsort.

Det nationella biblioteksnätverket har utvecklats under flera årtionden och innefattar allmänna bibliotek samt högskole- och specialbibliotek.

Till detta har yrkeshögskolorna tillfört ett värdefullt bidrag. Integreringen av de allmänna bibliotekens tjänster i skolundervisningen är ännu på hälft i Finland. Cirka 80 % av bokbussarna har hållplatser vid skolor.

Till landsbygdsbibliotekens mest tidskrävande uppgifter hör, enligt en biblioteksenkät hösten 2005, att instruera skolelever och andra lärande i användningen av olika slags material, lära ut informationshanteringsfärdigheter och ge handledning för bättre medialäskunnighet.

Lärandet blir i allt större utsträckning självständig gestaltning av information. Webbtjänsternas roll i undervisningen framhävs och e-lärandet blir mer omfattande. Den lärande söker, väljer ut och utvärderar information. Biblioteken bör inta en nyckelroll då det gäller att förverkliga lärandemålet. Närbiblioteket är det enda stället där man kan använda avgiftsbelagda eller på annat sätt begränsade databaser. Biblioteken har en viktig roll i stödet för e-studier, särskilt för studerande som inte har egen utrustning eller internetanslutning för sina studier. För vuxenstuderande är biblioteket på landsbygden en central aktör.

Undervisningsministeriet har stött söktjänster som underlättar informationssökning och som är avsedda för alla.

Under de senaste tio åren har bibliotekens proffs tagit fram bl.a. följande:

<http://sokslussen.biblioteken.fi/sv-FI/> - Sökslussen
<http://www.makupalat.fi/> - länkbiblioteket Makupalat (på finska)

http://www.biblioteken.fi/fraga_bibliotekarien/ - Fråga bibliotekarien

<http://www.lib.hel.fi/sv-FI/kysy/> - Fråga online (på finska)

<http://monihaku.kirjastot.fi/> - Frank-monihaku, där det går att söka i flera databaser samtidigt (på finska, men med länk till den parallella söktjänsten)

<http://soksam.biblioteken.fi/> - Frank samsökning, med bibliotekskataloger inom Svenskfinland). Sökningen kan inriktas på böcker, kartor, tidningar, musikupptagningar, noter, ljudböcker, filmer osv. Frank har skapats med öppen källkod.

<http://www.pohjanportti.fi> - gemensam regionportal för Lappland, Uleåborg och Kajanaland, där man samtidigt kan söka i landskaps-, universitets- och yrkeshögskolebibliotekens databaser i Uleåborg, Lappland och Kajanaland.

<http://www.helmet.fi/> - Helmet-katalogen. Innehåller uppgifter om ca 3,8 miljoner böcker, noter, ljudupptagningar och övrigt material i Esbo, Helsingfors, Grankulla och Vanda stadsbibliotek. I Taloustutkimus undersökning om webbrand i Finland ("Verkkobrändien arvostus Suomessa 2005") var Helmet det mest uppskattade brandet efter Google.

www.nelliportaali.fi/ - Nelli-portalen (National Electronic Library Interface) är ett nationellt informationssöknings-system som innehåller universitets- och yrkeshögskolebibliotekens och de allmänna bibliotekens elektroniska material (bl.a. e-tidningar, e-böcker och referensdatabaser).

Nätverk av bibliotekstjänster på landsbygden

I kommunerna är det uttryckligen biblioteken som har kommit längst inom det regionala samarbetet och varit snabba att ta i bruk och utnyttja informationsteknik och webbtjänster. Biblioteken har redan flera års erfarenhet av samarbete över kommungränserna, vilket säkerställer en mer omfattande och effektiv tillgång till tjänsterna.

Landsbygdsbiblioteken och tätorternas närbibliotek har mest nytta av nätverken. Av biblioteken har 64 % ett gemensamt material- och kundregister, vilket ger kunden tillgång till en integrerad kommunöverskridande bibliotekstjänst. Tillgängligheten till bibliotekens webb- och mobiltjänster är god i Finland – 97 procent av biblioteken erbjuder sina kunder webbtjänster dygnet runt.

Tack vare det regionala samarbetet har kommuninvånarna tillgång till samlingar och informationsresurser som är mer omfattande än de som den egna kommunen kan erbjuda. Bibliotekens mångsidiga samlingar är medborgarnas gemensamma bildningskapital. Endast ca 7 % av landets bibliotek deltar inte i bibliotekssamarbetet.

Regionalt samarbete, lättanvända webbkataloger och bibliotekens andra webbtjänster har flerfaldigt

materialens rörlighet. De minskade materialanslagen har inte längre kunnat garantera tillräckligt högklassiga och mångsidiga boksamlingar för alla bibliotek. Genom det regionala samarbetet och de gemensamt uppbyggda transporterna har biblioteken ändå kunnat betjäna kunderna. Trots det lyckade samarbetet bör alla bibliotek förnya sina samlingar. I det regionala samarbetet är biblioteksnätverket mer än summan av de enskilda biblioteken. Biblioteken i en region får kollegialt stöd i det praktiska arbetet. Nästa steg inom det regionala samarbetet och nätverksbildandet är en verklig fördelning av arbete och kostnader samt specialisering.

Fördelar med det regionala bibliotekssamarbetet:

- gemensam material- och kunddatabas,
- gemensam upphandling av material, program och utrustning samt gemensamma avtal,
- sambruk av traditionellt och elektroniskt material,
- webbtjänster som skapats i ett bibliotek kan användas i alla bibliotek i regionen,
- gemensamt lager och gemensam lagerpolitik,
- gemensam allmän förvaltning och personal- och ekonomiförvaltning,
- regionalt omfattande bokbussverksamhet,

- gemensamma utvecklingsprogram, logistiktjänster (t.ex. materialtransport)
- och samarbete med skolor, andra bibliotek och andra aktörer.

Exempel på regionalt samarbete:

- Outi, samkatalog för kommunerna i Uleåborgsregionen; Nordens äldsta biblioteks-samarbete för landsbygdsbibliotek www.outikirjastot.fi (på finska)
- Lapplands bibliotek, även vetenskapliga bibliotek och specialbibliotek ingår; också på samiska <http://www.lapinkirjasto.fi> (vissa funktioner på svenska)
- PIKI, bibliotekssamarbete i Birkaland, med gemensamt bibliotekssystem, samlingsarbete och gemensamma materialtransporter <http://kirjasto.tampere.fi/Piki?formid=find2>
- Fredrika, samkatalog för biblioteken i svenska Österbotten www.fredrika.net

Fjärrtjänst och transport

Regionalt samarbete, lättanvända webbkataloger och bibliotekens andra webbtjänster har flerdigat materialets rörlighet jämfört med de tider då det endast fanns traditionella fjärrlån per post. Endast större bibliotek har kunnat skaffa material av nytt slag, t.ex. dvd-skivor.

En stor del av arbetstiden i biblioteken går till logistiskt arbete: bl.a. till att låna ut material, ta emot och ställa in återlämnat material i hyllorna, samla ihop, sortera och packa reserverat material som ska transporteras samt till att ta emot och hantera reserverat material som kommer till biblioteket. Också förvärv av nytt och avskrivning av föråldrat material kräver logistikarbete. Som komplement till traditionella fjärrlån har biblioteken utvecklat nya kundorienterade metoder, t.ex. regionlån.

Ett betydande praktiskt problem som lyftes fram i bibliotekens enkätsvar var avsaknaden av en fungerande och kostnadseffektiv logistik (fjärrtjänst och transport av material).

Nya verksamhetsformer och modeller är särskilt viktiga på landsbygden där avstånden är stora. Ge-

nom regional logistik kan kommunerna sänka sina kostnader. Biblioteken har också en gammal tradition av hemservice för äldre och handikappade.

Lyckade lösningar och projekt

Vid sidan av bibliotekssamarbetet PIKI i Tammerfors kan nämnas de s.k. Rekku-transporterna i Lappland. Dessa används av de allmänna biblioteken i 13 kommuner samt av Lapplands universitets bibliotek och yrkeshögskolornas bibliotek.

Utredningen ”Logistiska lösningar för morgondagens bibliotek. Nätverksamhet inom bibliotekssektorn” (2004), som undervisningsministeriets och kommunikationsministeriets samprojekt HUKILO låtit göra, rekommenderade bl.a. att det regionala upphandlingssamarbetet skulle utvecklas, ett gemensamt logistiksystem skapas samt en gemensam och mångsidig förvaltning av samlingarna. Tjänstebudet kan finfördelas om biblioteken övergår från massproducerade tjänster till standardtjänster, riktade tjänster och mervärdestjänster. De nya serviceformerna kan stödjas med bl.a. identifikations- och hanteringsteknik samt regionala logistiklösningar. Övergången till RFID-teknik, dvs. identifiering med hjälp av radiofrekvens, betecknades som den viktigaste tekniska utmaningen under den närmaste framtiden.

Utmaningar

Kvalificerat bibliotekskunnand

Den högskoleutbildade personalen i kommunala bibliotek har minskats på ett oroväckande sätt, vilket har lett till reducerade informations- och rådgivningstjänster. Minskningen av kvalificerad personal försvagar på ett avgörande sätt medborgarnas informationsjämlighet och förverkligandet av grundrättigheterna.

De största utmaningarna och problemen inom biblioteksväsendet är samtidigt framgångsfaktorer: den kvalificerade bibliotekspersonalens tillräcklighet och uppdateringen av personalens kärnkompetens i en verksamhetsmiljö som ständigt förändras. Befolkningens högre utbildningsnivå, de ökande kraven på undervisningsväsendet och den allt mångsidigare informationshanteringen förutsätter att bibliotekspersonalen har en god grundutbildning och fortbild-

ning. Ett utvecklat informationssamhälle och i synnerhet verksamhet i nätverk skapar nya utmaningar för bibliotekspersonalens expertis.

Grundutbildning inom biblioteksområdet ges på universitets- och yrkeshögskolenivå samt inom utbildning på andra stadiet. I framtiden är det skäl att se till att det finns högklassig utbildning på alla nivåer inom området. Målet är att höja bibliotekspersonalens kunskapsnivå. Biblioteken kan erbjuda digitalt material och webbtjänster, men de används i för liten utsträckning. Undervisningsministeriet har finansierat produktionen av olika söktjänster och databaser för att alla ska ha tillgång till högklassiga tjänster via biblioteken. För närvarande uppfylls inte målet. Orsaken är såväl personalbrist som brist på fortbildning.

Bibliotekens informationstjänster får allt svårare frågor, vilket kräver att kunskaperna ständigt förstärks.

Bibliotekspersonalen behöver fortbildning inom pedagogik och informationssökning. Landskapsbiblioteken kan arrangera utbildning för personalen i regionen angående informationskällor som hänför sig till yrken på landsbygden. På landsbygden finns det också behov av att arrangera förvaltningsövergripande fortbildning tillsammans med kulturväsendet och utbildningsväsendet.

Bibliotekspersonalens enkätsvar visade på en oro över bristen på utbildad personal samtidigt som efterfrågan på know-how ökar.

Utdrag ur enkätsvar:

- Hur upprätthålla de egna kunskaperna när informationssökningsönskemålen blir allt mer krävande?
- Behovet av instruktioner för hur webbtjänsterna ska användas har vuxit explosionsartat.
- Hur hålla sig ajour om informationsteknikens och informationsnätverkens utveckling?
- Hur finansiera nytt biblioteksmaterial och få instruktioner i användningen?
- Biblioteken kan inte svara mot den ökande efterfrågan trots att biblioteken är nödvändiga på alla nivåer av lärande och undervisning.

- Skräddarsydda kunskapstjänster kan inte produceras för närvarande trots att efterfrågan på och behovet av dem ökar.
- Hur klara de ökande kvalitetskraven när den utbildade personalen har reducerats?

En förutsättning är en ökning av den kvalificerade bibliotekspersonalen samt ständig fortbildning. Landsbygden bör även i fortsättningen få kunnig personal med omfattande kunskaper om samhälle och kultur.

Biblioteket som främjare av informations-samhällsfärdigheter

Det är möjligt att informationssamhället, samtidigt som det skapar nya möjligheter, också bidrar till en kraftigare polarisering. Detta märks särskilt tydligt i bibliotekens kundtjänst.

Biblioteken har en betydelsefull roll då det gäller att förmedla informations-samhällsfärdigheter, skapa gemenskap och tillhandahålla bakgrundsinformation för medborgarinflytande samt erbjuda möteslokaler. Biblioteken kan för sin del svara mot det ökande behovet av hemtjänster och söka lösningar på frågor som gäller transport av material och människors nya sätt att sköta ärenden.

Den snabba utvecklingen och ökningen av elektronisk ärendehantering framhäver betydelsen av informationshanteringsfärdigheter. Erfarenheterna har visat att obemannade serviceställen inte används, eftersom det även i fråga om elektronisk ärendehantering är viktigt att få pålitlig handledning.

En förutsättning för att biblioteken ska kunna ge pålitlig handledning är att personalen får kontinuerlig utbildning. Elektronisk ärendehantering kan vara ett medel för landsbygdsregioner och byar att bevara sin livskraft.

Informationssamhällets verksamhet i nätverk innebär nya utmaningar för bibliotekspersonalens expertis. Bibliotekens avancerade teknik skapar nya potentiella verksamhetsformer att föra bibliotekstjänsterna dit där kunderna finns. Tack vare de nya verksamhetsformerna kan man nå kunder som fysiskt befinner sig långt från biblioteken, eller som inte har möjlighet att använda teknisk utrustning.

För att klara sig i den moderna vardagen måste man ha olika slags läs- och informationshanteringsfärdigheter, dvs. informationsläskunnighet. Människor utnyttjar biblioteken till att lära sig grunderna inom informationsteknik och skaffa sig webb- och informationssökningsfärdigheter. Det är basfärdigheter i dagens informationssamhälle.

Bibliotekslokalernas moderna kommunikationsmiljö (internet, tjänster för elektronisk ärendehantering samt handledning) är betydelsefulla för människors funktionsförmåga och interaktion.

Bibliotekens möjligheter att lära äldre och andra specialgrupper informationssamhällsfärdigheter bör utnyttjas.

Förutsättningarna för utövande av medborgarskap bör förstärkas genom en mer medveten utveckling av biblioteken som mötesplatser för medborgarna och förvaltningen samt genom att man bygger upp biblioteks- och informationstjänsterna och den offentliga förvaltningens elektroniska ärendehantering som en gemensam webbtjänst.

Biblioteket som lokal

Kommuninvånarna behöver olika arbets- och studiemiljöer samt lokaler, utrustning och förbindelser för fördjupat arbete. Bibliotek med ändamålsenliga resurser lämpar sig utmärkt för arbetsstationer med internetuppkoppling. Biblioteken kan utöver informationstekniken tillhandahålla annat material samt professionell hjälp för mer omfattande informationsanskaffning.

Utmaningarna accentueras på landsbygden där det inte finns andra organisationer, kulturinrättningar eller experter att tillgå. En viktig uppgift för biblioteken på landsbygden är att stå till tjänst med en fysisk lokal, en mötesplats som erbjuder meningsfull fritid och möjligheter till självständiga studier för människor i alla åldrar. Biblioteken hör till de få offentliga oaser som ännu präglas av tystnad och lugn.

Bibliotekens möjligheter som gemenskapsbyggare, icke-kommersiella mötesplatser för alla samt som leverantör av samlings- och servicelokaler bör utnyttjas.

I nya bibliotekslokaler måste nya synpunkter beaktas: pensionärer som kommer till biblioteket med laptop, trådlösa områden, projekt- och arbetsrum, rum för kommunikation, rum för lärande – och rum att leva.

Samarbete mellan bibliotek och skola

Inom undervisning och lärande betonas informationshantering allt mer och det kommer att innebära den största utmaningen för biblioteken.

Grundskolorna, gymnasierna och delvis också den grundläggande yrkesutbildningen saknar starka nätverk för informationsförsörjning. Informationshanteringsfärdigheter bör klart och tydligt införas i läroplanerna. Lärarnas informationshanteringsfärdigheter och bibliotekspersonalens pedagogiska färdigheter bör klart förbättras (Biblioteksstrategi 2010).

Genom god planering och gott samarbete samt genom att utnyttja de nuvarande bibliotekens infrastruktur kan samhället med relativt små tilläggsatsningar erbjuda högklassiga bibliotekstjänster för lärande i alla åldrar. Dessa tjänster är också viktiga dragplåster då folk väljer boendeort.

Genom gemensamma avtal med de allmänna biblioteken får även läroinrättningar på landsbygden och i tätortsområden tillgång till biblioteksnätets tjänster.

Samarbetet lyckas bättre om den erforderliga finansieringen säkras tillsammans och om parterna kommer överens om sam användning av lokaler och utrustning.

Undervisningsutbudet i informationshantering bör utvecklas regionalt och gemensamma pedagogiska informatiker anställas.

Upphandlingssamarbete bör göras (konkurrensutsättning, inköp, registrering av materialet i databasen).

Regionalitet

Det ökade regionala samarbetet innebär ökade krav på gemensamma standarder för bibliotekens adb-system samt jämförbar användarstatistik över webb- och mobiltjänster.

Bristen på en fungerande och kostnadseffektiv logistik (fjärrtjänst och transport av material) är ett stort praktiskt problem. Genom regional logistik kan kommunerna sänka sina kostnader.

Regionala logistiklösningar kan utnyttjas särskilt i utvecklingen av nya tjänster, t.ex. avgiftsbelagd hemtransport av material, biblioteksautomater och transport av material mellan kommuner i gles bebyggda områden.

Biblioteken i kommun- och servicestrukturen

Utgångspunkten i reformen av servicestrukturen bör vara biblioteks- och informationstjänsternas karaktär av bastjänster: tjänsterna bör fås lokalt och det ska finnas kunnig personal att vända sig till. Om reformen leder till att kommunens bibliotek omvandlas till ett närbibliotek eller motsvarande, bör dess förestandare ha högskoleexamen och utbildning i branschen. Oberoende av vilken form det kommande kommunala samarbetet får, bör också närbiblioteken ha tillräckligt med personal som har högskoleutbildning inom biblioteksbranschen.

Utgångspunkten för bibliotekstjänsterna är att medborgarna ska ha jämlik tillgång till högklassiga tjänster, oberoende av boningsort och förmögenhet.

Avancerad informationsteknik ger goda förutsättningar för samarbete i nätverk där biblioteken ger varandra stöd. Bibliotekstjänsternas produktivitet kan förbättras genom uppdatering av bibliotekens tekniska infrastruktur, utveckling av bibliotekssystemens funktioner och effektiv användning av dessa funktioner. Förutsättningen för allt detta är en kunnig personal.

Den kommande kommun- och servicestrukturen kräver att bibliotekssystemen överensstämmer med nya standarder samt lösningar som överskrider systemgränserna. Standardöverensstämmelse möjliggör sam användning av systemen samt webb- och mobiltjänster. Varje samarbetsnätverk måste då

och då utvärdera sitt adb-system, och detta är ett lämpligt tillfälle att också ompröva sitt medlemskap i det regionala nätverket.

Om kommun- och servicestrukturreformen leder till större förvaltningsenheter, kan varje närbibliotek, om det så vill, mer medvetet specialisera sig på tjänster för det egna närområdet. Det är inte förnuftigt att kortsiktigt dra in befintliga filial-, när- eller landsbygdsbibliotek, eller bokbussar, om dessa är livskraftiga. I stället kan tjänsterna göras mera mångsidiga och anpassas efter behoven i området.

Med tanke på bibliotekens nuvarande nätverk är kommunreformprojektet utmanande. Det finns inga entydiga bevis för att kvaliteten på bibliotekens servicenivå skulle stå i direkt proportion till kommunens storlek. För att biblioteken ska kunna fungera mångsidigt och enligt moderna krav bör de administrativa områdena vara tillräckligt stora.

Servicestrukturreformen bör utnyttja bibliotekens nuvarande, långt framskridna regionala samarbetsstrukturer och uppmuntra dem. Det tar tid att skapa ett välfungerande samarbetsområde.

Åtgärder för att trygga befolkningens bildningsnivå och informationssamhällsfärdigheter

Förvaltningsövergripande åtgärder

Av åtgärdsförslagen i Biblioteksstrategi 2010 är det de förvaltningsövergripande åtgärdsförslagen som uppvisar den lägsta genomförandegraden. I framtiden kommer det att behövas allt mer förvaltningsövergripande samarbete.

Biblioteken utövar aktivt samarbete med andra kommunala förvaltningar, ingår samarbetsavtal och kommer överens om fördelningen av kostnaderna.

Enskilda förslag

- Ett nytt verksamhetskoncept för fjärrtjänsten bör skapas och genomföras så ekonomiskt och flexibelt som möjligt.
- Nya logistiska lösningar bör skapas, både på ett rikspan och på ett regionalt plan.
- Utvecklingen av kombibibliotek (kombination av allmänt bibliotek och skolbibliotek, med en pedagogisk informatiker) bör stödjas.
- Fortbildning för biblioteks- och undervisningspersonal i form av distans- och närundervisning bör arrangeras.
- Stödet för anskaffande av modern apparat- och kommunikationsinfrastruktur till biblioteken bör fortsätta.
- Bibliotekens andel bör tydligt anges i kommunernas och regionernas helhets- och informationsstrategier samt i skolornas informations- och kommunikationsstrategier. Informationshanteringsfärdigheter bör införlivas i ämnesvisa läroplaner.
- Nya verksamhetsmodeller och koncept bör skapas för informationsförsörjningen i grundskolor, gymnasier och den grundläggande yrkesutbildningen på landsbygden.

Kommunal och regional nivå

Förvaltningsenheternas olika bibliotek och bokbilar bör anpassa verksamhetens prioriteringar efter behoven i området och specialisera sig t.ex.

- som kommunala service-, informations- eller kulturcenter
- på digital service
- på handledning i informationshanteringsfärdigheter
- på kultur
- på något ämnesområde (t.ex. konst, musik) i enlighet med ortens karaktär
- på hembygdsmaterial och hembygdsturism.

Bibliotekens basuppgift bör i alla alternativ förbli huvudsaken.

Kvalitetssäkring

- Biblioteken bör säkra tjänsternas kvalitet genom att anställa personal med relevant högskoleutbildning och genom att skaffa modernt och mångsidigt material. I avtal eller motsvarande dokument om grundande av regionbibliotek bör i fall för fall införas en anteckning om att den som förestår ett filial- eller närbibliotek ska ha högskoleexamen och yrkesinriktade studier i branschen.

- Inom universitets- och yrkeshögskoleutbildning och inom utbildning på andra stadiet bör man säkerställa tillgången till och kvaliteten på utbildning inom biblioteks- och informationsbranschen när undervisningsväsendet omorganiserar.
- Personalen bör fortbildas.
- Bibliotekslokalerna bör byggas så att de är flexibla och lätt kan anpassas efter behov.

Nätverksbildning och regionalt samarbete

Nästa steg inom det regionala samarbetet och nätverksbildandet är en verklig fördelning av arbetet och kostnaderna mellan de olika organisationerna och kommunala förvaltningarna.

Bilagor

BILAGA 1

Nordiska biblioteks nätverk och förvaltningsstrukturer i förändring

Också de andra nordiska länderna reformerar sina kommun- och servicestrukturer, inklusive bibliotekstjänsterna. Danmark, som endast är något större än Södra Finlands län, uppdelas från och med 1.1.2007 i fem stora serviceområden och 98 kommuner med minst 30 000 och i genomsnitt 50 000 invånare. Landskapsbiblioteken har specialiserat sig: en del på bl.a. informationsläskunnighet och en del på utvecklingen av webbtjänster.

Danmarks biblioteksmyndigheter har gett ut en handbok för bibliotek, ”Det nye Danmarks folkbibliotek”, som hänför sig till den allmänna kommunreformen. Finland har redan genomfört en del av det som föreslås i handboken: tjänster, tekniklösningar och förvaltning har formats om och rationaliserats. Handboken konstaterar att biblioteken är lokala kulturcentra. Som enda lagstadgade kulturinstitution ger biblioteket en bra utgångspunkt när man vill definiera kulturen.

Avsikten är att befästa bibliotekets roll som forum för demokrati. Medborgarna ska allt effektivare underlättas om kommunal verksamhet och anhängiggjorda ärenden.

År 2006 gavs projektet ”Nya kommuner” ca 800 000 euro för den gemensamma utvecklingen av allmänna bibliotek och skolbibliotek. Danmark utvecklar för närvarande olika slags s.k. kombibibliotek; kombinationer av allmänna bibliotek och skolbibliotek.

I Danmark prioriterar man allas rätt till enhetliga tjänster, precis som i Finlands Biblioteksstrategi 2010. Man har förverkligat principen bl.a. i form av en för alla bibliotek gemensam webbkatalog och genom att förenhetliga avgifter och bötetabeller. I utkastet till dansk biblioteksstrategi ”Fra information til viden” (Från information till kunskap, 2005) presenteras tre målsättningar av allmän karaktär:

- tillgången till relevant information för olika målgrupper bör tryggas,
- studerandes, forskares och medborgares informationsläskunnighet bör utvecklas, och
- lärandet och det erfarenhetsbaserade i bibliotekens fysiska och virtuella tjänster bör stärkas.

Danmark gjorde också intressanta experiment med avgiftsbelagda bibliotekstjänster i början av 2000-talet. Slutrapporten konstaterar att experimenten funktionellt sett var ett steg framåt för biblioteken, men att experimenten inte gav tillbaka ens de peng-

ar som investerades i dem. I Sverige pågår den s.k. Ansvarsutredningen angående arbets- och ansvarsfördelningen mellan stat, kommun och landsting. Norges förvaltningsorgan för arkiv, bibliotek och museum, ABM-utvikling, lyder under kulturministeriet och upprättades efter en debatt om kommunalt självstyre för några år sedan.

I Norge och särskilt i Sverige betonas man kommunal självbestämmanderätt. Det har lett till små operativa enheter och sjunkande servicenivå, vilket också avspeglar sig i användarstatistiken. Finländare och danskar är de överlägset flitigaste i Norden då det gäller att utnyttja biblioteken.

BILAGA 2

Kärnpunkter i Biblioteksstrategi 2010

Enligt riktlinjerna för kommunernas och statens uppgifter är det kommunerna som ansvarar för att det ordnas lagstadgade tjänster och erbjuds vedertagen basservice. Kommunerna och staten ansvarar gemensamt för finansieringen.

Statliga specialåtgärder bör vidtas för att säkra tillgången till högklassigt och mångsidigt material samt offentlig information på biblioteken, liksom tillgången till nationell kultur och nya, användar-

orienterade strukturer för det nationella biblioteks-nätverket. Dessa åtgärder är ägnade att minska den informationsmarginalisering och digitala klyfta som boningsort, ålder, kunskapsnivå och medellös-het kan medföra, liksom en ojämlig utveckling av bibliotekstjänsterna. Åtgärderna medför betydande inbesparingar av tid, arbete och kostnader i och med att de minskar överlappande arbete.

Skillnader mellan regioner och bibliotek bör ut-jämnas genom centraliserade och regionala riktade tjänster som distribueras via webben, och genom stöd till regionala bibliotekstjänster. Tack vare dessa tjänster kan enskilda bibliotek koncentrera sig på sin kärnservice och på betjäningen av lokala kunder. I avsikt att trygga en jämlig tillgång till information och kultur för medborgarna, bör de allmänna biblioteken utvecklas till hybridbibliotek som tillhandahåller både fysiskt material och webbmaterial. Den första förutsättningen är en kunnig och utbildad personal.

Dessutom ska alla bibliotek använda erforderliga standarder och ha modern teknisk infrastruktur för att kunna utnyttja webbtjänsterna fullt ut.

Bibliotekens och bibliotekskunnandets centrala betydelse bör implementeras i allt beslutsfattande. Detta bör beaktas i utvecklingen av informations-samhället, främjandet av den nationella kulturen,

livslångt lärande, handledningen i medborgarfärdigheter samt i regionalpolitiken och internationaliseringen.

Bibliotekens bastjänster fastställdes senast 2003 i undervisningsministeriets utredning om bastjänster, ”Kirjastopalvelut kaikilla mausteilla. Palvelutuo-tannon tila, tarpeet ja tulevaisuuden linjauksia” (Kompleta bibliotekstjänster. Tillstånd, behov och framtida riktlinjer för tjänsteproduktionen.) Enligt riktlinjerna i utredningen bör bl.a. följande vara avgiftsfria bastjänster:

- utlåning och återlämnande, förnyelse av lån
- grundläggande informationstjänst samt allt förberedande arbete som materialet kräver för att möjliggöra informationstjänsten
- användning av material i biblioteket (läsesal o.d.)
- fjärrlån i landskapsbibliotek och i de allmänna bibliotekens centralbibliotek
- användning av databaser på bibliotekets datorer, och hemma om kunden har licens för hemanvändning
- användning av utrustning i biblioteket (datorer, utrustning för musiklyssnande, läsapparater för mikrofilm o.d.)
- distansanvändning av bibliotekets egen materialdatabas.

BILAGA 3

De centrala punkterna i det bibliotekspolitiska programmet 2001-2004

Bibliotekets uppgifter på lokal, regional, riks-omfattande och global nivå

Lokal nivå, kommun, stadsdel eller by:

- Vardagsrum för lokalsamhället
- En väg till kulturens och kunskapens universum, dvs. information om innehåll
- Förmåga att söka information, informationstjänst
- Handledning i självständig informations-sökning för användare
- Bearbetning av lokal information
- Lokal basinformation för medborgare
- Nätverksbildning med offentliga och privata tjänster på lokal nivå
- Tjänster för det lokala näringslivet
- Forum för medborgaraktivitet, organisationer, plattformar för frivillig nätverksbildning
- Virtuellt lokalsamhälle
- Arrangemang av kulturtjänster och evenemang

Regional nivå:

- Bearbetning och hantering av regional information tillsammans med andra regionala aktörer (bl.a. produktion av metadata om information och kultur som hänför sig till regionen, i samarbete med t.ex. museer och arkiv)
- Flexibel och effektiv förflyttning av tryckt och elektroniskt material (fjärrtjänst); logistik
- Nätverksbildning med kulturtjänster på regional nivå

Riksnivå:

- Informationstjänst för medborgarna, förmedling av offentlig information som producerats på riksnivå
- Elektroniskt bibliotek
- Riksomfattande databaser / möjlighet till sam användning av separata databaser
- Centraliserad katalogisering och innehållsbeskrivning av material
- Flexibel och effektiv förflyttning av tryckt och elektroniskt material (fjärrtjänst); logistik
- Riksomfattande licenser för elektroniskt material
- Programtjänster

Informationssamhällets grundvärderingar:

- rätt till och förmåga att utnyttja information
- rätt till och förmåga att utöva medborgarskap
- rätt till uttrycksförmåga och kreativitet

Medborgarfärdigheter för informationssamhället:

- traditionell läskunnighet
- datorläskunnighet
- informationsläskunnighet
- medieläskunnighet
- informationssökningsförmåga
- förmåga att skapa kulturella betydelser
- förmåga att skapa information

Vid sidan av den grundläggande undervisningen är biblioteket den offentliga förvaltningens viktigaste kanal för att skapa de kunskapsmässiga och kulturella förutsättningarna för medborgarskap i informationssamhället. Det allmänna biblioteket bildar en heltäckande bildningsmässig och teknisk infrastruktur för informationstjänster.

Bibliotekets utbud förverkligar de grundläggande rättigheterna i informationssamhället, representerar tillgången till information och kultur som helhet samt lär ut de medborgarfärdigheter som behövs i informationssamhället. Det allmänna biblioteket svarar för informationsförsörjningen samt för tillgången till offentlig information, metainformation och kultur i informationssamhället.

BILAGA 4

Statistik

Vanligen bedömer man bibliotekens betydelse för kommuninvånarna med hjälp av användarstatistik och enkäter. Dessa ger mycket riktigt imponerande indikatorer. Ingen annan tjänst som produceras med offentliga medel uppnår motsvarande användarsiffror. Biblioteken har ett oöverträffat förhållande mellan insats och utbyte. Bibliotekstjänsterna utgör ca 1-2 % av en kommuns samtliga utgifter. I den senaste undersökningen om kommunala tjänster, ”Kaupunki ja kuntapalvelut” (2005), framgår det att kommuninvånarna sätter värde på bibliotekstjänsterna.

Allmänna bibliotek 1996–2005

	1996	2000	2005
Bibliotek sammanlagt	1 006	936	939
- huvudbibliotek	439	436	412
- filialbibliotek	437	401	456
Öppettimmar/år	1 579 850	1 507 104	1 458 770
Bokbussar	214	201	182
- hållplatser	18 438	16 960	14 787
Andra serviceställen	1 000	849	659

- Av kommuninvånarna använder ca 80 % biblioteket minst en gång per år och 64 % regelbundet. År 2005 uppgick antalet fysiska biblioteksbesök till över 62 miljoner, vilket ger 12 besök per invånare, och antalet registrerade internetbesök till uppskattningsvis 45,5 miljoner. Antalet lån av tryckt material uppgick till nästan 110 miljoner, dvs. 20 lån per invånare.
- De allmänna biblioteken har över 41 miljoner samlingar, av vilka 37 miljoner är böcker. Antalet noter och partiturer uppgår till nästan en miljon. Endast ca 3,5 miljoner består av annat än bokmaterial; 563 000 musikinspelningar, 478 000 videofilmer, ca 100 000 cd-rom-skivor och ca 80 000 dvd-skivor. Övrigt material, t.ex. ljudböcker, uppgår till ca 292 000 st.
- Biblioteks nät, anskaffningen av biblioteksmaterial samt personalstyrkan har reducerats betydligt de senaste tio åren. Antalet biblioteksenheter har sjunkit med 14 %, bokbussarna med över 18 % och anslagen för anskaffning av biblioteksmaterial med 25 %. Anskaffningen av nytt material har minskat med ca 18 % och personalstyrkan med nästan 10 %. Samtidigt har utlåningen ökat med 22 % och besöken med 24 %. Dessutom har biblioteken byggt upp omfattande webbtjänster.
- Bibliotekens effektivitet har väsentligt förbättrats sedan medlet av 1990-talet. Allt det ovan nämnda har åstadkommit med kompetensen hos en personal som består av endast 4 210 personer, varav 1 900 arbetar på 19 landskapsbibliotek och 480 på Helsingfors stadsbibliotek. Den kvalificerade bibliotekspersonalen uppgår till endast 3 500 personer i hela landet.

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

ISBN 978-952-485-295-1

